

УДК 34(091):343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.4>

СТАНОВЛЕННЯ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ У ЮВЕНАЛЬНИХ СУДАХ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Волошкевич Г.А.,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
ORCID: 0000-0003-2729-251X

Волошкевич Г.А. Становлення служби пробації у ювенальних судах (друга половина ХІХ – початок ХХ століття).

У статті досліджено історичні передумови виникнення та розвитку інституту служби пробації, яка виникла при ювенальних судах у США, Англії та на українських землях у складі Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Розкрито правовий статус агентів служби пробації, особливості їх призначення, джерела фінансування, вимоги до кандидатів, а також коло завдань і функцій. Проаналізовано, як американська практика запровадження пробаційних офіцерів у штаті Массачусетс (1869) та поширення цієї моделі на інші штати стала прикладом для впровадження аналогічних посад в Англії після ухвалення *Probation of Offenders Act* (1913). Відзначено, що основною причиною появи нового інституту став відхід ювенальних судів від каральних санкцій, насамперед пов'язаних з тюремним ув'язненням та перехід до використання виховних заходів впливу. Водночас, функції новоутворених офіцерів пробації не лише полягали у контролі за дотриманням неповнолітніми правопорушниками правомірної поведінки, але й охоплювали більш широке коло соціальних завдань: виховання, допомога у пошуках житла та роботи, освіта тощо. Подібний соціальний характер функцій обумовив у багатьох європейських країнах передачу функцій нагляду благодійним організаціям та громадськими помічниками.

Американська модель пробаційних офіцерів, адаптована в Англії, стала зразком для вітчизняних піонерів ювенальної юстиції і була реалізована у вигляді інституту піклувальників, правовий статус яких закріплювалися у статутних документах мирових судів і місцевих “Правилах”. У статті приділено увагу основним вимогам, що висувалися до кандидатів на посаду піклувальника при суді для неповнолітніх, ключовим правам та обов'язкам, матеріальним гарантіям їх діяльності. Встановлено, що в українських губерніях початку ХХ ст. піклувальники виконували широке коло завдань – від збору інформації для суду до контролю за виконанням вироку та сприяння соціальній адаптації неповнолітніх. Зроблено висновок, що піклувальники відігравали важливу роль у діяльності ювенального суду, проте на початку ХХ століття виконання ними своїх завдань було ускладнено через недостатню чисельність штату працівників, що перш за все зумовлювалося нестачею фінансування. Встановлено, що фінансові труднощі у Російській імперії змушували активно залучати позаштатних піклувальників на громадських засадах. Дослідження дає змогу оцінити, як позитивний вплив інституту піклувальників на систему ювенальної юстиції, так і обмеження, що перешкоджали його ефективності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність неповнолітніх, кримінальне покарання, піклувальники, пробаційні офіцери, ювенальне правосуддя, ювенальна пробація, ювенальна юстиція, суд для неповнолітніх.

Voloshkevych H.A. Formation of probation service in juvenile courts in the second half of the 19th – early 20th century

The article examines the historical prerequisites for the emergence and development of the institution of guardians (probation officers) in juvenile courts in the USA, England, and the Ukrainian territories within the Russian Empire in the late 19th – early 20th centuries. It outlines the legal status of agent probation service, their appointment procedures, sources of funding, candidate requirements, as well

as their duties and functions. The study analyses how the American practice of introducing probation officers in Massachusetts (1869) and its subsequent spread to other states served as a model for England, where such positions were established nationwide following the Probation of Offenders Act (1913). It is noted that the main reason for the emergence of the new institution was the shift of juvenile courts away from punitive sanctions, primarily those related to imprisonment, toward the use of educational measures of influence. At the same time, the functions of the newly established probation officers were not limited to monitoring the lawful behavior of juvenile offenders but also encompassed a broader range of social tasks: upbringing, assistance in finding housing and employment, education, and so on. The social nature of these functions led many European countries to transfer supervisory responsibilities to charitable organizations and community volunteers.

The American model of probation officers, adapted in England, became a prototype for the domestic pioneers of juvenile justice and was implemented in the form of the institution of guardians, whose legal status was established in statutory documents and local “Rules.” The article focuses on the main requirements for candidates for the position of guardian at the juvenile court, the procedure for appointment, and their key rights and duties. It is established that in the Ukrainian governorates of the early 20th century, guardians had a wide range of responsibilities—from providing information to the court to monitoring the execution of the sentence and assisting in the social adaptation of minors.

It is concluded that guardians played an important role in the work of the juvenile court; however, in the early 20th century, their performance was hindered by an insufficient number of staff, which was primarily due to a lack of funding. It was found that financial difficulties in the Russian Empire compelled the active involvement of unpaid volunteer guardians on a community basis. The study makes it possible to assess both the positive impact of the institution of guardians on the juvenile justice system and the limitations that impeded its effectiveness..

Key words: juvenile criminal responsibility, criminal punishment, juvenile justice, juvenile probation, juvenile courts, probation officers.

Постановка проблеми. Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України за період 2022–2024 років встановлено, що хоча відбувається часткове зменшення числа виявлених кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми особами, водночас загалом кількість правопорушень залишається достатньо високою, а у структурі злочинності неповнолітніх відбувається зростання питомої ваги особливо тяжких злочинів. Правопорушення, здійснені неповнолітніми, – це небезпечне соціальне явище, оскільки не лише завдають значної шкоди суспільству, але і відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності – дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми. Українській державі необхідно терміново розробити комплекс заходів спрямованих на подолання цього негативного явища, водночас забезпечуючи дотримання таких ключових принципів, як законність, гуманізм та повага до прав і свобод людини. В даний час як у науковій літературі, так і в засобах масової інформації обговорюються питання вдосконалення правосуддя у справах про злочини неповнолітніх (ювенальної юстиції), йдеться про необхідність створення служби пробації для неповнолітніх, які позитивним чином зарекомендували себе у багатьох зарубіжних країнах.

Окреслені завдання зумовлюють привернення уваги науковців до інституту піклувальників (офіцерів пробації), які з’явилися у складі ювенальних судів на початку ХХ ст. Актуальність дослідження історії становлення вищезазначеного інституту в світі, і зокрема на українських землях Російської імперії, обумовлена необхідністю глибшого розуміння історичних витоків правосуддя щодо неповнолітніх та вивчення механізмів, які використовувались у минулому для захисту прав дітей, а також дасть можливість належним чином оцінити як позитивні, так і негативні аспекти діяльності дореволюційних піклувальників (офіцерів пробації).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день проблематика формування служби пробації при ювенальних судах є малодослідженою у вітчизняній науковій літературі. Як правило, окремі аспекти функціонування інституту піклувальників розкриваються в рамках загального аналізу історії ювенальних судів, зокрема у роботах зарубіжних та українських вчених: Л. Остапович, Н. Крестовською, А.Омарова, У. Ковни, Н. Чудик-Білоусової, В. Харчука, Я. Мачужака, М. Макколі, Д. Кінга, А. Бурка та інш. .

Постановка завдання. У рамках запропонованої статті буде проаналізовано історію першого етапу становлення служби пробації у справах неповнолітніх в дореволюційний період, а саме:

досліджено історію виникнення та правовий статус офіцерів пробації, що діяли у зарубіжних судах для неповнолітніх, а також правовий статус піклувальників, що входили до структури ювенальних судів українських губерній початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливу роль у діяльності ювенальних судів відігравали служби, які займалися контролем за діяльністю неповнолітніх на всіх етапах розгляду справи, а також після винесення вироку. В науковій літературі ці організації згадуються переважним чином під загальною назвою “інститут піклувальників”, однак як ми побачимо далі, це поняття включатиме в себе досить різноманітні служби, з неоднаковим правовим статусом, що вимагає досить обережного використання цієї категорії в якості загального позначення.

Вперше інститут піклувальників виник у США, де у 1869 році в штаті Массачусетс прийнятим законом була запроваджена посада спеціального агента (піклувальника) до обов’язків якого входило відвідування раз на три місяці усіх дітей, що утримувались за рахунок держави чи були передані на утримання сім’ям. До його функцій входив нагляд за станом утримання дитини, її здоров’ям, а також а людьми, які здійснювали опіку. Обізнаність піклувальників з реальними умовами життя підлітка, його психологією, стало передумовою їх залучення і до процедури розгляду справ про правопорушення вчинені неповнолітніми. У 1870 року був прийнятий закон, який передбачав, що в разі вчинення особою, яка не досягла 16 років, правопорушення, до проведення слідства повинен був залучатися піклувальник і він же виконував роль адвоката підлітка на суді [1, с. 17]. В Мічигані послуги пробації для неповнолітніх правопорушників починаючи з 1873 року [2, с. 32]. Позитивні наслідки діяльності агента у справах неповнолітніх підштовхнули владу штату до створення посади офіцера пробації (probation officers), який здійснював нагляд за неповнолітнім як на стадії досудового слідства, так і після винесення вироку. Офіцер наділявся значними контрольно-наглядовими повноваженнями, і у випадку фіксації неналежної поведінки підлітка мав право направити його справу на новий розгляд суду. З появою в США судів для неповнолітніх ці офіцери були прикріплені до ювенальних судів і почали діяти спільно з ними [3, с. 38].

Пізніше, американський досвід був використаний Англією – на початку XX ст. при окремих місцевих ювенальних судах також починають з’являтися посади апробаційних офіцерів (далі – піклувальників. Авт.), а після видання закону 1913 р. вони поширюються на території всієї країни (Probation of Offenders Act) [4, с. 5].

Основними способами заміщення вакантної посади піклувальника виступали призначення місцевою державною адміністрацією та призначення самим суддею для неповнолітніх. Останній, мав найбільше поширення і практикувався у більшості штатів США, а також і в Англії, щоправда лише щодо громадських (безоплатних) піклувальників.

До кандидатів на посаду піклувальника пред’являлися ряд вимог, які включали в себе як професійні навички, так і особисті моральні якості. Так, вважалося, що для виконання поставлених перед ним завдань особа повинна була володіти знанням психології дитини на різних ступенях її зростання, бути ознайомленою з законодавством країни, мати практичні навички роботи з дітьми..

Чисельність піклувальників при ювенальних судах визначалася суддею або місцевою владою з урахуванням обсягів фінансування, передбаченого для їх утримання. Залежно від регіону та щільності населення, у штаті могло бути від одного до десяти таких працівників. Наприклад, у США на початку XX ст. ситуація виглядала так: у Денвері – 3 піклувальники, Індіанapolis – 3, Мілуокі – 1, Філадельфії – 10, Омасі – 3, а в Колорадо – один піклувальник на кожні 15 тисяч мешканців [5, с. 93-94].

Штатні піклувальники отримували досить гідну оплату. Джерела фінансування різнилися: у США винагорода виплачувалася або з державного/місцевого бюджету (Іллінойс, Міссурі, Каліфорнія, Огайо), або за рахунок благодійних організацій (Пенсільванія, Техас, Мічиган, Нью-Йорк). В Англії їх утримання повністю забезпечувалося державною скарбницею, а розмір оплати визначався урядовими органами, які контролювали роботу судів для неповнолітніх.

На початку XX ст. ключові завдання піклувальників включали: проведення попереднього розслідування у справах неповнолітніх, участь у судовому процесі як свідка та експерта, здійснення нагляду за підлітком після винесення вироку, а також сприяння його соціальній адаптації та самореалізації. В англійській системі основну місію піклувальника формулювали як «радити, допомагати і підтримувати» (advise, assist and befriend) [6]..

Водночас, у багатьох європейських країнах піклувальники так і не оформилися як окремий правовий інститут. У континентальній моделі їхні функції часто виконували представники благодійних товариств, адвокатських комітетів чи державних установ. Так, у Франції та Бельгії обов'язки піклувальників поділяли між собою адвокати, які створювали комітети із захисту неповнолітніх, та представники благодійних організацій. У Німеччині та Австрії цю роботу вели спеціальні служби *Juzonderichtshilfe*, що займалися як розслідуваннями, так і наглядом за неповнолітніми. В Угорщині поєднували працю штатних піклувальників з допомогою патронатів і благодійних структур. В Італії ж функції виконували делеговані судді для неповнолітніх (*delegate madamentali*) разом із шкільними патронатами та місцевими благодійниками [7, с. 164]. Разом з тим, важливість функцій та завдань, які покладалися на осіб, що здійснювали нагляд за неповнолітніми правопорушниками, змушував державу поступово переходити до включення їх у офіційну систему державних органів з відповідним статусом. Так, прикладом є Бельгія, де добровільні офіцери пробації, які допомагали дитячим судам з моменту їх створення, поступово були замінені на штатних працівників [8, с. 167].

Досвід діяльності піклувальників (апробаційних офіцерів) був взятий за основу на початку ХХ століття коли в українських містах, що на той час належали Російській імперії: Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, Миколаєві, почали утворюватися перші суди для неповнолітніх [9, с. 9].

Досить складно дати оцінку ступеню ефективності їх діяльності, оскільки повідомлення про них носять фрагментарний характер. Водночас, зосередження теоретиків ювенальної юстиції на аналізі досвіду організації інституту піклувальників в США та Англії, опосередковано свідчить, що в їх очах цей інститут оцінювався вище, ніж система позасудових неурядових організацій. Варто також згадати, що більшість теоретиків були одночасно і практиками: судьями чи піклувальниками, а отже могли скласти об'єктивну оцінку переваг і недоліків обох моделей.

Правовою основою для появи інституту піклувальників стали норми Статуту кримінального судочинства (ст. 77) та Статуту про покарання, що накладалися мировими судьями (ст. 11), які дозволяли передавати неповнолітніх засуджених під нагляд батьків або «благодійних осіб» [10]. Крім того, запровадження в обов'язковому порядку інституту піклувальників було передбачено у більшості статутних документів ювенальних судів Російської імперії. В київському ювенальному суді інститут піклувальників знайшов своє нормативне закріплення у окремих «Правилах про організацію піклувальників при заснованому в м. Києві Окремому суді для неповнолітніх» (Далі – «Правила»). Стаття перша цього документа наголошувала: «При Окремому мировому судді у справах неповнолітніх в м. Києві знаходяться піклувальники та піклувальниці» [11, с. 4].

Відсутність єдиної нормативно-правової основи функціонування ювенальних судів призвела до різноманітності підходів у вирішенні ключових організаційних питань. Це стосувалося порядку формування штату піклувальників, визначення їх чисельності, встановлення вимог до кандидатів на цю посаду, а також підстав і процедури звільнення від виконання обов'язків. У низці випадків статутні документи ювенальних судів взагалі не містили положень щодо цих аспектів, і вони, ймовірно, вирішувалися безпосередньо в робочому порядку. А там, де у «Правилах» усе ж містилися норми про організацію діяльності піклувальників, вони зазвичай викладалися уривчасто та неповно.

Спробою частково усунути цю проблему стало створення юридичною комісією Першого з'їзду у справах неповнолітніх спеціальної Інструкції для піклувальників [12]. У цьому документі були окреслені основні функції піклувальників, методи їхньої роботи з неповнолітніми правопорушниками та вирішені деякі організаційні питання. Однак, навіть за умови, що над проєктом працювали особи з практичним досвідом роботи піклувальниками при судах Російської імперії, з'їзд визнав його недосконалим і таким, що потребує подальшого доопрацювання.

Штатний розпис піклувальників, які працювали при судах для неповнолітніх, зазвичай затверджувався органами місцевого самоврядування. Серед причин передачі цих повноважень саме місцевим органам юридична комісія насамперед відзначала фінансовий фактор – саме вони повинні були забезпечувати фінансування потреб суду, зокрема й оплату праці піклувальників.

У деяких випадках кількісний склад піклувальників визначався безпосередньо громадськими організаціями, які брали активну участь у створенні та функціонуванні ювенальних судів. Наприклад, згідно зі статтею 1 «Правил», право встановлення штатного розпису піклувальників передавалося «Правлінню київського патронату» [11, с. 4].

Кількість штатних піклувальників безпосередньо залежала від фінансових можливостей організацій, які утримували ювенальні суди. У столичних судах їх зазвичай було від 3 до 5 осіб, тоді як у провінційних – від 1 до 3. Зокрема, у Харківському суді працювало 3 штатних піклувальники, тоді як у Київському та Одеському – лише по 2 [13].

Зважаючи на специфічність обов'язків піклувальників, більш детально про них піде мова нижче, кандидати на цю посаду повинні були мати певний життєвий досвід, володіти широкими знаннями в області дитячої психології та педагогіки тощо. «Особливість окремих справ, – підкреслював один з суддів ювенального суду, – вимагає від них [піклувальників – Авт.] особливих знань, навичок та прийомів» [14, с.72].

Функції піклувальника досить різноманітні і, загалом, не відрізнялися від тих які були притаманні їх європейським колегам. Основні їх обов'язки визначалися або у відповідних «Правилах» ювенальних судів або закріплювалися відповідними інструкціями. Одним з головних завдань покладених на піклувальників слід визнати інформаційне забезпечення судді – вони повинні було збирати та представляти інформацію, яка стосувалася неповнолітнього правопорушника. Пункт А п'ятої статті київських «Правил» вимагав наступне: «Зібрання якомога більш точних та повних відомостей про малолітніх, справи яких надійшли на розгляд Суду. Свідчення ці повинні стосуватися як особи малолітнього винного у вчиненні проступку або постраждалого, а також оточуючого його середовища » [11, с. 4]. Загалом, аналіз правил ювенальних судів дозволяє виділити три основні групи інформації, які повинні були надати піклувальники у розпорядження суду: відомості про особу, характер її життя та оточення неповнолітнього, обставини вчинення ним правопорушення . Таким чином, ще до початку судового засідання піклувальнику не лише вдавалося налагодити контакт з сім'єю та самим неповнолітнім правопорушником, а й зібрати величезний інформативний матеріал, на основі якого суддя «отримував змогу ретельно вивчити характер дитини, зрозуміти мотиви його дій, правильно обрати стратегію спілкування з ним» [15, с. 90]. Також, в подальшому, на основі отриманої від піклувальника інформації суддя міг призначити саме той виправний захід який даватиме максимальний виховний ефект. Важливість попередньо отриманих піклувальниками даних визнавали всі без виключення вітчизняні ювенальні судді. Так, київський суддя В. Левитський зазначав з цього приводу: «усі зібранні відомості заносилися до опитувального листа та передавалися потім судді. Потім, спільно з піклувальниками, обговорювалася отримана інформація та визначалася доцільність обрання того чи іншого заходу впливу на неповнолітнього» [14, с. 67].

Одним із наступних обов'язків піклувальника була участь у судових засіданнях та сприяння судді під час розгляду справи, зокрема шляхом надання додаткових відомостей та пояснень. Пункт «Б» статті 5 київських «Правил» стисло визначав цей обов'язок як «присутність на розгляді справ у суді» [11, с. 4].

Після завершення засідання роль піклувальника знову ставала ключовою у житті неповнолітнього правопорушника. Саме на нього покладалася функція, пов'язана з організацією виконання судового рішення та подальшим контролем за поведінкою й умовами життя підопічного. Зокрема, до його компетенції входило:

здійснення нагляду за дітьми, переданими під його опіку, або передача їх під нагляд інших осіб чи установ, або ж залишення в родині до ухвалення остаточного рішення суду;

надання вихованцям порад, допомога у здобутті освіти, працевлаштуванні та соціальній адаптації;

проведення перемовин під керівництвом судді з фізичними особами, організаціями, товариствами чи установами, здатними сприяти у вирішенні питань влаштування неповнолітнього [11, с. 4].

Загалом, як показують сучасні дослідження, суди для неповнолітніх широко використовували практику передачі неповнолітнього під нагляд піклувальника, безсумнівно вбачаючи в цьому більш гуманний та справедливий крок, аніж направлення до виправних закладів чи місць позбавлення волі. На початку XX століття, за статистичними даними, до 70% неповнолітніх правопорушників «дитячі» суди відправляли не до тюрем, а під нагляд опікунів, які спостерігали за їх поведінкою [16, с. 60].

Оплата праці піклувальників при ювенальних судах коливалася залежно від міста. У середньому вона становила близько тисячі карбованців на рік. Наприклад, у Санкт-Петербурзі піклувальник отримував приблизно 1200 крб. на рік, тоді як у Києві – лише 50-75 крб. на місяць (600-

900 крб. на рік) [14, с. 64]. Розмір винагороди та кількість штатних посад визначалися міськими органами самоврядування, адже держава не фінансувала утримання як ювенальних судів, так і їхніх працівників через відсутність законодавчого закріплення їхнього статусу. У різних містах умови для роботи піклувальників суттєво відрізнялися: якщо у столиці на цю мету виділяли 6 тис. крб., що дозволяло утримувати п'ятьох піклувальників, то в провінційних судах бюджети були значно скромнішими, і кількість посад зазвичай обмежувалася 1-3 [14, с. 64]. Додаткові ж кошти на потреби ювенального суду загалом, у тому числі і на оплату праці піклувальників виділялися далеко не завжди, тож значного розширення їх штату у судах протягом першого періоду функціонування ювенальних судів не спостерігалось. Більш того, більшість суддів вказували, що навіть наявні кошти не дають можливості нормально організувати роботу, позаяк їх розмір не давав можливості оплати послуги висококваліфікованих фахівців. Так, за їх підрахунками середня оплата піклувальника повинна була становити 1,2-1,5 тисячі карбованців на рік, тоді як вона часто не дотягувала і до однієї тисячі [17, с. 15].

Неможливість забезпечити наявні потреби за рахунок залучення нових штатних піклувальників, змусила вдаватися до альтернативного варіанту вирішення проблеми – використання позаштатних піклувальників на громадських засадах.

Практика залучення до роботи добровільних помічників, які надавали свої послуги на безоплатній основі, була відома багатьом країнам світу де вже функціонували ювенальні суди. Вона дозволяла залучати до роботи з важкими підлітками значну кількість осіб мінімізуювши при цьому витрати на їх утримання. Тож не дивно, що фінансові негаразди вітчизняної ювеналістики, змусили її, врешті-решт, також вдаватися до практики використання позаштатних помічників.

Висновки. Таким чином, інститут піклувальників (офіцери пробації) при ювенальних судах утворився та розвинувся наприкінці XIX – на початку XX століття у США та Англії та почав швидко відігравати ключову роль у системі ювенальної юстиції. Офіцерам пробації відводилася важлива роль у контролі та нагляді за неповнолітніми правопорушниками, як під час розгляду справи у суді, так і після винесення вироку. Водночас, обмеженість людських та фінансових ресурсів, а також широке коло завдань, які стояли перед офіцерами пробації змушували багато європейських країн вдаватися до залучення різноманітних благодійних організацій і добровільних помічників. Англосаксонська модель пробаційних офіцерів, як окремої посадової особи при судовій установі з фіксованою заробітною платою та визначеним колом обов'язків, стала зразком наслідування при утворенні ювенальних судів на українських землях у складі Російської імперії. В українських губерніях початку XX ст. піклувальники мали широке коло завдань: від збору інформації для суду до контролю за виконанням вироку та сприяння соціальній адаптації неповнолітніх. Виконання цих завдань не було можливим без належного кількісного та якісного складу піклувальників. Однак, відсутність повноцінної державної підтримки, проблеми з фінансуванням, а пізніше - початок I світової війни, створили несприятливі умови для кадрового забезпечення піклувальників. Органи місцевого самоврядування, на які було покладено фінансування діяльності ювенальних судів, не виділяли належного розміру коштів, а держава усунулася від вирішення цього питання. Врешті, проблеми кадрового та матеріального характеру, не дозволили дореволюційній вітчизняній ювенальній юстиції в повній мірі використовувати той потенціал, який був закладений у інституті піклувальників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hurst H. Juvenile Probation in Retrospect. *Journal Perspectives* Volume: 14 Issue: 1 Dated: (Winter 1990). Pages: 16–19.
2. Wolcott D.B. Cops and kids: Policing juvenile delinquency in Urban America, 1890–1940. Columbus, ohio State University, 2005). 266 p.
3. Mary Lou O'Neil From Rehabilitation to «Just Deserts»: A History of Juvenile Justice in the United States / *Journal of American Studies of Turkey*. 2005. № 22: P. 35–49.
4. Shore, H Reforming the Juvenile in Nineteenth and Early Twentieth Century England. / *Prison Service Journal*. 2011. № 197. PP. 4–9.
5. Рубашева А.М. Особые суды для малолетних и система борьбы с детской преступностью; с предисл. Л.Я. Таубера. М., 1912. Т. 1: Америка, Англия, Германия и Австрия. 1912. 422 с.

6. Kathryn Bird, Melena Ward Probation in Europe England & Wales. CEP, Confederation of European Probation. URL: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2021/07/Probation-in-Europe-England-Wales-final.pdf>.
7. Люблинский П.И. Особые суды для юношества в Северной Америке и Западной Европе. СПб.: Сенатская тип., 1908. 154 с.
8. Хмелевська Н.В. Історичний розвиток ювенальної юстиції у різних країнах світу. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 166–174.
9. Волошкевич Г.А Становлення ювенальної юстиції на українських землях у складі Російської імперії початку XX століття / *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. №3. С. 7–13.
10. Устав уголовного судопроизводства / Свод законов Российской империи. Под редакцией и с примечаниями И.Д. Мордухай-Болтовского. 1912. Т. 16. С. 367–525 *Сайт Бібліотеки імені В. Вернадського*. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0005997>.
11. Правила про организацию попечителей / Левитский В. Суд для малолетних в городе Киеве. Киев: Из-во Киевского патроната. 1915. С. 4 (Приложение 2).
12. Огронович В. Съезд деятелей суда по делам малолетних / *Презрение и благотворительность в России*. 1914. № 1–2. С. 110–118.
13. Особые суды для малолетних и борьба с детской преступностью. 1914. № 2; Особые суды для малолетних и борьба с детской преступностью. 1915. № 6.
14. Левитский В. Суд для малолетних в городе Киеве. Киев: Из-во Киевского патроната, 1915. 189 с.
15. Філінюк Організаційно-правові засади діяльності дитячих судів на українських землях в складі в Російській імперії. *EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE*. 2019. Volume 6. Issue 2. Pp. 86–91.
16. Шпиталенко Г.А., Барановська Т.В., Павліченко І.М., Горай О.С., Решивська Я.В. Ювенальна пробація в кримінально-виконавчій системі України як ефективний правовий механізм захисту прав та запобігання злочинності неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 56–61.
17. Левитский В. Детский суд и война (Второй год деятельности Особаго Суда для малолетних в г. Киеве). Киев: Из-во Киевского патроната, 1916. 50 с.